पाठ्यप्रदर्शिका

पाठ्यपुस्तक– मासिक विभाजन

(उच्च प्राथमिक स्तर– 6 से 8)

राज्य शैक्षिक अनुसंधान एवं प्रशिक्षण परिषद, उत्तराखण्ड

संरक्षण

श्रीमती सीमा जौनसारी

निदेशक, अकादमिक शोध एवं प्रशिक्षण उत्तराखण्ड

मार्गदर्शन

श्री अजय कुमार नौड़ियाल, अपर निदेशक, एस0सी0ई0आर0टी0

श्री प्रदीप रावत, संयुक्त निदेशक, पाठ्यक्रम विभाग

श्री राय सिंह रावत, उप निदेशक, पाठ्यक्रम विभाग

.**श्रीमती पुष्पा जोशी,** सहायक निदेशक, पाठ्यक्रम विभाग

समन्वयक

डॉ. शक्ति प्रसाद सेमल्टी, प्रवक्ता, पाठ्यक्रम विभाग

विषय– संस्कृत

कक्षा–6

क्र. सं.	माह	पाठ का नाम	पुस्तक का नाम	सीखने के प्रतिफल	सुझावात्मक गतिविधियाँ
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
1.	अप्रैल	''मिशन कोशिश'' कार्यक्रमे पूर्व कक्षायाः संस्कृत विषयाधारित सम्बोधानां शिक्षणं, यस्य उपयोगः अस्याः कक्षायाः विभिन्न पाठेषु भविष्यति।			
		मातृभूमे! नमः	आमोदिनी प्रथम पाठः	• छात्राः संस्कृत गीतं पठन्ति।	• गीते पठनस्य गायनस्य च अभ्यासः करणीयः।
				• गीतस्य लयबद्धं गायनं कुर्वन्ति।	• छात्राः स्वजनपदस्य पर्वतानां नदीनां, वनानां च नाम संग्रहं कुर्वन्तु।
				• छात्राः दिशान् ऋतून् च जानन्ति।	
2.	मई	''मिशन कोशिश'' कार्यक्रमे पूर्व कक्षायाः संस्कृत विषयाधारित सम्बोधानां शिक्षणं, यस्म उपयोगः अस्याः कक्षायाः विभिन्न पाठेषु भविष्यति।			
		मेधावी बालकः	आमोदिनी द्वितीयः पाठः	• छात्राः पाठस्य पठनं कुर्वन्ति।	• शिक्षकः छात्रान् सूत्रविधि द्वारा उपसर्गाणां तथा खेलविधिनां धातूनां अभ्यासः कारयतु।
				• उत्तराखण्डस्य जनपदानां नामानि जानन्ति।	• छात्राः उत्तराखण्डस्य मानचित्रनिर्माणं कुर्वन्तु।
	ग्रीष्म अवकाशाय उपर्युक्तसंबोध धारित अभ्यास कार्यः।				
3.	जुलाई	वृक्षारोपणं	आमोदिनी तृतीय पाठः	• छात्राः पाठस्य अभिनयं कुर्वन्ति।	• छात्राः स्वपरिवेशीय औषधीय पादपानां पर्णसंग्रहं कुर्वन्तु।
				• छात्राः नाटकस्य संवादेषु प्रश्नानां निर्माण तथा अन्येषां प्रश्नानां उत्तराणि लिखन्ति वदन्ति च।	• छात्राः स्वविद्यालये पादपां आरोपणं कृत्वा तेषां रक्षणं कुर्वन्तु।
		संस्कृत–महोत्सवः	चतुर्थः पाठः	• छात्राः पाठे आगतानां श्लिष्ट पदानां संधि–विच्छेदं कुर्वन्ति।	• श्रावण पूर्णिमायाः अवसरे विद्यालये संस्कृत दिवसस्य आयोजन भवतु।
				• पाठस्य लयेन भावयुक्तं गायनं अभिनयं च कुर्वन्ति।	• अन्ते बालपृष्ठस्य आकलन पृष्ठस्य च अभ्यासः भवतु।
4.	अगस्त	उत्तराण्डस्य राज्यप्रतीकानि	आमोदिनी पंचमः पाठः	• छात्राः राज्यप्रतीकानि जानन्ति।	• छात्राः फलके राज्यप्रतीकानां प्रदर्शनं

					कुर्वन्तु।
				• छात्राः उत्तराखण्डस्य विषये वाक्य रचना कुर्वन्ति वदन्ति च।	• अध्यापकः कक्षायां वदतु संस्कृतं' इत्यस्य माध्यमेन वार्तालापस्य अभ्यासः कारयतु।
		अलसः बालः	षष्टः पाठः	• छात्राः सरल संस्कृत वाक्यानां रचनां कुर्वन्ति वदन्ति च।	• छात्राः स्वपरिवेशीय पशु–पक्षिणां नामानि लिखित्वा गुणांनां लेखनं कुर्वन्तु।
				• छात्राः धातु–लकार–पुरूष–वचनेभ्यो परिचिताः सन्ति।	• कक्षायां पाठ पठनस्य पर्याप्तं अवसर भवन्तु।
5.	**सितम्बर**	**सुभाषितानि**	आमोदिनी सप्तमः पाठः	• छात्राः सुभाषितानां छंदानुरूप वाचनं कुर्वन्ति।	• ''शिक्षकः कक्षायां सुभाषितानां छंदानुरूपं गायनं कारयतु।
				• छात्राः सुभाषित वाक्यान् मातृभाषायां वदन्ति लिखन्ति च।	• छात्राः पाठेतर सुभाषितानां संग्रहं कुर्वन्तु।
		उत्तराखण्डस्य इतिहासकारः	अष्ठमः पाठः	• छात्राः शिवप्रसाद डबरालः 'चारण' इत्यस्य विषये सम्यकतया जानन्ति।	• शिक्षकः कक्षायां सुभाषितानां छंदानुरूपं गायनं कारयतु।
				• छात्राः उत्तराखण्डस्य प्रमुख साहित्यकारान् तेषां कृतीन् च जानन्ति।	• छात्राः पाठेतर सुभाषितानां संग्रहं कुर्वन्तु।
6.	**अक्टूबर**	**प्रार्थना पत्रम्**	आमोदिनी नवमः पाठः	• छात्राः प्रधानाध्यापक प्रति विविध कारणेभ्यो अवकाशाय प्रार्थना पत्रम् लिखिन्ति।	• शिक्षकः कक्षायां भिन्न–भिन्न भाषासु प्रार्थना पत्राणाय् लेखनम् कारयतु।
					• कक्षायां विविध पत्राणां अभ्यासः भवतु।
		चौराः पलायिताः	दशमः पाठः	• छात्राः उत्तराखण्डस्य प्रसिद्ध लोककथाना लेखन कुर्वन्ति।	• शिक्षकः संस्कृतस्य प्रसिद्ध शब्दानाम् स्वरूपं स्थानीय भाषायां कारयतु।
				• दीर्घगुणादि स्वर संधीनां उदाहरणानि लिखन्ति वदन्ति च।	• छात्राः उत्तराखण्डस्य प्रसिद्ध लोककथानां संग्रहं कुर्वन्तु।
	अर्द्धवार्षिक परीक्षणम्				
7.	**नवम्बर**	**मा कुरू दर्पम्**	आमोदिनी एकादशः पाठः	• छात्राः गीतस्य गायनं कुर्वन्ति।	• बालगीतस्य कक्षायां गायनं भवतु।
				• छात्राः लोट् लकारे वाक्य रचनां सहजतया कुर्वन्ति।	• पाठे प्रयुक्तानां धातूनां लोट्लकारस्य रूपाणि लिखन्तु छात्राः।
					• छात्राः विविध क्रियायाः लोट् लकारे रूपाणि लिखन्तु।

		वीरभटः कफ्फू चौहान	द्वादशः पाठः	• छात्राः नाटकस्य नाटय अभिनयं कुर्वन्ति।	• शिक्षकः पूर्णतया वेषेण सामग्रया सह अभिनयं कारयतु।
				• छात्राः नाटकस्य कहानीरूपेण लेखनं कुर्वन्ति।	• पाठस्यान्ते बालपृष्ठस्य आकलनपृष्ठस्य च अभ्यासः कक्षायां भवतु।
8.	**दिसम्बर**	**लघु कैलासः**	आमोदिनी त्रयोदशः पाठः	• छात्राः लघु कैलासः पर्वतः इत्यादिनाम् स्वरूप जानन्ति वदन्ति च।	• छात्राः हिमालस्य चित्रांकनं कृत्वा तत्रत्यानां पशुपक्षीणां प्रदर्शन कुर्वन्तु।
				• छात्राः पाठात् प्रश्नानाम् निर्माणं कुर्वन्ति तथा अन्येषाम् प्रश्नानां उत्तराणि लिखन्ति वदन्ति च।	• लङ्लकाराधारित धातु रूपाणां कक्षायां अभ्यासः भवतु।
		विभक्तयः	चतुर्दशः पाठः	• छात्राः विभक्तीनाम् वाक्येषु प्रयोगम् कुर्वन्ति।	• शिक्षकः परिशिष्टे आगतानां आकाशादि रूपाणां अभ्यासः कारयतु।
				• आकारादि शब्दानां रूपाणि जानन्ति।	• कक्षायां विभक्ति आधारित वाक्यानां लेखनस्य अभ्यासः भवतु।
9.	**जनवरी**	**दूरदर्शनम्**	आमोदिनी पंचदशः पाठः	• छात्राः दूरदर्शनस्य उपयोगितां जानन्ति लिखन्ति च।	• गृहस्य उपकरणानां संस्कृते नामानि लिखतु छात्राः।
				• वचनाधारित वाक्यानां रचनां कुर्वन्ति।	• विज्ञानस्य महत्वे निबंध रचनाया अभ्यासः भवतु।
		सूक्तयः	षोडशः पाठः	• छात्राः सूक्तीनां भावं कथितुं शक्नुवन्ति।	• कक्षायां पाठेतर सूक्तीनां संग्रहं वाचनं च भवतु।
				• छात्राः सूक्तीनां व्याख्या कुर्वन्ति।	• वदतु संस्क्तमृ इत्यस्य माध्यमेन वार्तालापस्य अभ्यासः भवतु।
10.	**फरवरी**	**एहि व्यायामं कुर्मः**	आमोदिनी सप्तदशः पाठः	• छात्राः व्यायामस्य स्वरूप उपयोगितां च जानन्ति वदन्ति च।	• विद्यालये व्यायामस्य अभ्यासः भवतु।
				• छात्रेषु विविध हस्तमुद्राणां आसनानां च ज्ञानमस्ति।	• बालपृष्ठस्य आकलनपृष्ठस्य प्रश्न कोशस्य अभ्यासः कक्षायां भवतु।
				• पुनरावृत्तिकार्यम्	• शब्दकोशे आगतानां शब्दानां कक्षायां पठन–लेखनाभ्यासः भवतु।
11.	**मार्च**	**पुर्नवृत्तिकार्यम् तथा वार्षिक परीक्षा**			

कक्षा–7

विषय– संस्कृत

क्र.स.	माह	पाठ का नाम	पुस्तक का नाम	सीखने के प्रतिफल	सुझावात्मक गतिविधियाँ
1	अप्रैल	" मिशन कोशिश" कार्यक्रमे पूर्वकक्षायाः संस्कृतविषयाधारित सम्बोधनां शिक्षणं, यस्य उपयोगः अस्याः कक्षायाः विभिन्न पाठेषु भविष्यति।			
		धन्यं भारतवर्षम्	आमोदिनी प्रथमः पाठः	• छात्राः संस्कृत गीतं पठन्ति। • गीतस्य लयबद्धं गायनं व कुर्वन्ति। • छात्रा गीतस्य भावं ग्रहणं कृत्वा लिखन्ति वदन्ति च।	• गीते पठनस्य गायनस्य च अभ्यासः करणीम। • छात्राः स्वदेशस्य प्रसिद्व नदीनां पर्वतानां च नामानां सूची निर्माणं कुर्वन्ति।
2	मई	" मिशन कोशिश" कार्यक्रमे पूर्व कक्षायाः संस्कृत विषयाधारित सम्बोधनां शिक्षणं, यस्य उपयोगः अस्याः कक्षायाः विभिन्न पाठेषु भविष्यति।			
		अस्माकं विद्यालयः	आमोदिनी द्वितीयः पाठः	• छात्राः पाठस्य धारा प्रवाह पठनम् कृत्वा भावग्रहणं कुर्वन्ति। • पाठस्य माध्येन स्व–विद्यालयस्य विषये वाक्य निर्माणं कुर्वन्ति।	• शिक्षकः कक्षायां विभक्तीनां पर्याप्तं अभ्यासं कारयतु। • वदतु संस्कृतम इत्यस्य माध्यमेन संस्कृते वार्तालापस्य अम्यासः कक्षायां भवतु। • परिशिष्ट पृष्ठात् कारकाणाम् विभक्तिनां च आभ्यास करणीयः कक्षायाम्।
ग्रीष्मावकाशे उपर्युक्त पाठानां अभ्यास कार्यं करणीयम्।					
3	जुलाई	सर्वधर्म समभावः	आमोदिनी तृतीयः पाठः	• छात्राः संवाद कथनम् अभिनयं च कुर्वन्ति। • छात्राः उत्तराखण्डस्य विषये जानन्ति वाक्य रचनां च कुर्वन्ति।	• कक्षायां उत्तराखण्डस्य तीर्थस्थलं, पर्यटन स्थलानां च वर्णनस्य अवसरं भवतु। • छात्राः उत्तराखण्डस्य विषये अधिक ज्ञान प्राप्त्वा कक्षायां प्रस्तुतीकरणं कुर्वन्तु।
		अस्माकं राष्ट्रिय चिह्नानि	चतुर्थः पाठः	• छात्रेषु स्वदेशस्य विविधानां राष्ट्रीय चिह्नानां ज्ञानं सन्ति। • छात्राः कारक, लकार, वचनाधारित वाक्यरचनां कुर्वन्ति।	• कक्षायां पृथक–पृथक समूहेषु भिन्न–भिन्न राष्ट्रियचिहानां चित्रांकनं लेखनं प्रस्तुतीकरणं च कारयतु। • शिक्षकः कक्षायां लकार, वचन, प्रत्यय आधारित वाक्यानां रचनायै पर्याप्तं अभ्यासं कारयतु।
		धनस्य सदुपयोगः	आमोदिनी पंचम पाठः	• छात्राः धनस्य उपयोगितां जानन्ति। • उक्ताधारित वाक्य रचनां	• छात्राः उत्तराखण्डस्य लोककथानां संग्रहं कुर्वन्तु।

				च कुर्वन्ति। • छात्रेषु विविध धन संचय योजनानां ज्ञानम् अस्ति।	• 'वदतु संस्कृतम्' इत्यस्य माध्ययेन वार्तालापस्य अभ्यास भवतु।
4	अगस्त	**सदाचारः**	पष्ठः पाठः	• छात्राः श्लोकानां वाचनं गायनं च कुर्वन्ति। • छात्राः सदाचारे वाक्य रचनां कुर्वन्ति	• कक्षायां पाठेतर सदाचार आधारित श्लोकानां संकलनं कारयतु शिक्षकः। • शिक्षकः कक्षायां पाठस्य श्लोकानां गायनाभ्यासः कारयेत्।
ग्रीष्मावकाशे उपर्युक्त पाठानां अभ्यास कार्यं करणीयम्।					
5	सितम्बर	**क्रीडाक्षेत्रं गच्छामः**	आमोदिनी सप्तमः पाठः	• छात्रेषु विविध क्रीडानानां ज्ञानं अस्ति • छात्राः क्रीडनस्य लाभे वाक्य रचनां कुर्वन्ति।	• स्वदेशस्य विविध क्रीडनानां क्रीडकानाम् च नामोल्लेखन कृत्वा फलक(चार्ट) निर्माणं कुर्वन्तु। • वदतु संस्कृतम् इत्यस्य माध्यमेन लट् लकारे, लोट् लकारे च वार्तालापस्य आदानं प्रदानं च।
		विज्ञान–प्रहेलिकाः	अष्टम् पाठः	• छात्राः पाठाधारित प्रहेलिकानां उत्तरं जानन्ति। • छात्राः विविध वैज्ञानिक उपकरणानि तेषां आविष्काराणां नामानि च जानन्ति।	• शिक्षक कक्षायां पाठस्य वाचनेन सह प्रश्न निर्माण अपि कारयतु। • छात्राः संस्कृतस्य विविध प्रहेलिकानां संग्रह कृत्वा प्रस्तुतीकरणं कुर्वन्तु।
6	अक्टूबर	**अस्माकं पर्यावरणं**	नवमपाठः	• छात्राः पर्यावरणस्य घटकान् प्रति तथा प्रदूषणस्य हानिकारक घटकान् प्रति जागृताः सन्ति। • ते पर्यावरणस्य संरक्षणं प्रति अपि जागृताः सन्ति।	• छात्राः अस्य पाठस्य नाटकरूपेण मंचनं कुर्वन्ति। • छात्राः विविधप्रकाराणाम् प्रदूषणानां अध्ययनं कृत्वा वाक्य रचनां कुर्वन्तु तथा कक्षायां प्रस्तुतीकरणं कुर्वन्तु।
	• अर्धवार्षिकम् आकलनम्				
		डॉ0 जगदीश चन्द्र बसु	दशमः पाठः	• डॉ0 जगदीशचन्द्रबसु महाभागस्य जीवन परिचयं तथा तस्य कार्याणि सम्यकतया, जानन्ति छात्राः। • छात्राः बसु महाभागस्य जीवनआधृत्य वाक्य रचनां कुर्वन्ति।	• शिक्षकः कक्षायां लड्लकारे वाक्यरचनां कारयतु। • 'वदतु संस्कृतम्' इत्यनेन वार्तालापस्य अभ्यासः कारयतु शिक्षकः। • बालपृष्ठम् आकलन पृष्ठम् इत्यस्य अभ्यासस्य अवसरः भवतु।
7	नवम्बर	**सुभाषितानि**	एकादशः पाठः	• छात्राः सुभाषितानां छन्दानुरूपं वाचनं	• छात्राः पाठेतर सुभाषितानां संग्रह कुर्वन्तु।

				कुर्वन्ति। • छात्राः सुभाषित वाक्यान् मातृभाषायां वदन्ति लिखन्ति च।	• शिक्षकः कक्षायां सुभाषितानां छन्दानुरूपं गायनं कारयतु।
8	दिसम्बर	मित्रं प्रति पत्रम्	आमोदिनी द्वादशपाठ :	• छात्राः विविध प्रकाराणि पत्राणि लिखन्ति। • छात्रा पुलिंग, स्त्रीलिंग, नपुंसक लिंग संख्या रूपाणि जानन्ति, तेषां वाक्य रचनायां प्रयोगं अपि कुर्वन्ति।	• शिक्षकः कक्षायां विविध पत्राणां लेखन अभ्यासः कारयतु। • छात्राः व्यक्तिगत पत्रस्य स्वरूपं ज्ञात्वा स्वमित्रं प्रति पत्रम् लिखन्तु।
		हास्य पद्यानि	त्रयोदशः पाठः	• छात्राः हास्यपद्यानां स्वरेण गायनं कुर्वन्ति। • पाठात् प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्ति तेषां उत्तरं अपि वदन्ति।	• 'कक्षायां काव्य– सभा' 'अन्त्याक्षरी' कारयतु शिक्षकः। • छात्राः पद्यानां चित्राकनं कुर्वन्तु।
9	जनवरी	आत्मोत्सर्गः	आमोदिनी चतुर्दश पाठः	• छात्राः पाठं पठित्वा साररूपेण कथा लेखनं कुर्वन्ति। • छात्राः विविध धातूनां 'क्त्वा' प्रत्यय आधारित पदानां संरचनां कुर्वन्ति तेषां अन्वेषणं च कुर्वन्ति।	• पाठ नाटकरूपेण कृत्वा तस्य अभिनयं कारयतु शिक्षकः। • शिक्षकः कक्षायां 'कृत्वा' प्रत्यय धारित पदरचनायाः अभ्यास कारयेत्।
क्र.स.	माह	पाठ का नाम	पुस्तक का नाम	सीखने के प्रतिफल	सुझावात्मक गतिविधियाँ
10	फरवरी	प्रयाणगीतम्	पंचदशः पाठः	• छात्राः पदचापेन सह प्रयाणगीतं गायन्ति। • छात्राः सैनिकस्य विशिष्टगुणान् आधृत्य वाक्य रचनां कुर्वन्ति।	• तस्यापि अन्य देश भक्ति गीतस्य कक्षायां लेखनं गायनं च भवति। • देश भक्ति गीतानां संस्कृतिक पर्वेषु साभिनयं गायनं भवतु। • आकलनपृष्ठस्य बालपृष्ठस्य च अभ्यासः कारयेत् कक्षायाम्। • परिशिष्टे प्रदत्तः शब्द कोशस्य, शब्द–रूपाणां, धातुरूपाणं संख्यावाचक शब्दानां च कक्षायां प्रयोगः भवतु।
11	मार्च	पुनरावृत्ति कार्यवार्षिकी परीक्षा च।			

विषय : संस्कृत

कक्षा – 8

क्र. सं.	माह	पाठ का नाम	पुस्तक का नाम	सीखने के प्रतिफल	सुझावात्मक गतिविधियाँ
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
1.	अप्रैल	''मिशन कोशिश'' कार्यक्रमे पूर्व कक्षायाः संस्कृत विषयाधारित सम्बोधानां शिक्षणं, यस्य उपयोगः अस्याः कक्षायाः विभिन्न पाठेषु भविष्यति।			
		मगलम्	आमोदिनी प्रथम पाठः	• छात्राः पाठस्य सस्वर गायनं कुर्वन्ति।	• कक्षायां सस्वरं गायनं कारयतु शिक्षकः।
				• मंत्राणां भावग्रहणं कृत्वा स्वशब्देषु लिखन्ति।	• अस्मद्, युष्मद् शब्द रूपाणां अभ्यासः भवतु कक्षायां।
2.	मई	''मिशन कोशिश'' कार्यक्रमे पूर्व कक्षायाः संस्कृत विषयाधारित सम्बोधानां शिक्षणं, यस्य उपयोगः अस्याः कक्षायाः विभिन्न पाठेषु भविष्यति।			
		मम यात्रावृत्तम्	आमोदिनी द्वितीय पाठः	• छात्राः स्वयात्रावर्णनं लिखन्ति वदन्ति च।	• छात्राः स्वयात्रावर्णनं लिखन्तु।
				• छात्राः विविध धातुनां लङलकार आधारित रूपाणि लिखित्वा वाक्य रचनायां तेषां प्रयोगं कुर्वन्ति।	• कक्षायां 'कृत्वा' प्रत्ययांत पदरूपाणां लेखन प्रयोगं च कारयेत्।
		ग्रीष्म अवकाशाय उपर्युक्तः संबोधा धारित अभ्यास कार्यः।			
3.	जुलाई	संस्कृतभाषाया : महत्त्वम्	आमोदिनी त्तीय पाठः	• छात्राः संस्कृतभाषायाः महत्त्वम् वदन्ति लिखन्ति च।	• कक्षायां विशेषण विशेष्यस्य अभ्यासः करणीयः।
				• छात्राः इकारान्त स्त्रीलिंग आधारित 'मति'शब्दस्य रूपान जानन्ति, वाक्येषु तेषां प्रयोगं च कुर्वन्ति।	• 'वदतु संस्कृतं' इत्यनेन वार्तालापस्य अभ्यासः करणीयः।
		मद्यनिषेधः	चतुर्थ पाठः	• छात्राः नाटकस्य अभिनयं कुर्वन्ति।	• विविध भाषासु मद्यनिषेध संबंधिगीतानां संकलनं कुर्वन्तु छात्राः।
				• छात्राः मद्यादि घातक पदार्थानां हानिम् जानन्ति वदन्ति च।	• आकलनपृष्ठस्य बालपृष्ठस्य च कक्षायां पर्याप्तं अभ्यासं भवतु।
4.	अगस्त	भव्या–भागीरथी	आमोदिनी पंचम पाठः	• छात्राः पाठस्य लयबद्ध गायनं कुर्वन्ति।	• गंगायाः पर्यायवाची शब्दानां चयनं कृत्वा वाक्य रचनां कारयतु।
				• छात्राः भव्या भागीरथ्याः वर्णनानुवर्णनेन वाक्य रचना कुर्वन्ति।	• 'वदतु संस्कृतम्' इत्यनेन संस्कृते वार्तालापस्य अभ्यासः कारयेत।
		औषधि परिचयः	षष्ठः पाठः	• छात्रेषु स्वपरिवेशीय औषधीय पादपान् जानन्ति।	• छात्राः स्वपरिवेशीय पादपानां हिन्दी–संस्कृत भाषायां नामानि लिखन्ति।
				• तेषां पादपानां उपयोगितां वदन्ति लिखन्ति च छात्राः।	• विद्यालये औषधीय पादपानां आरोपणं कृत्वा तत्र नाम पट्टिकाम् स्थापयन्तु छात्राः।

5.	सितम्बर	**विज्ञान प्रहेलिकाः**	सप्तम पाठः	• छात्राः पाठाधारित प्रहेलिकानां उत्तरं जानन्ति।	• छात्राः संस्कृतस्य लोकभाषायश्च विविधि प्रहेलिकानां संग्रहं कृत्वा प्रस्तुतीकरण कुर्वन्तु।
				• छात्राः विविध वैज्ञानिक उपकरणानि तेषां अविष्कारकाणां नामानि च जानन्ति।	• शिक्षकः कक्षायां पाठस्य वाचनेन सह प्रश्न निर्माणं अपि कारयतु।
		आदिशंकराचार्यः	अष्ठमः पाठः	• छात्राः पाठं पठित्वा आदि शंकराचार्यस्य जीवनवृत्तम् संक्षेपेण लिखन्ति वदन्ति च।	• पाठाधारित शब्दानां संधिविच्छेदः परिशिष्टे आगतं संधि प्रकरणेन सह कारयतु शिक्षकः 'वदतु संस्कृतम्' इत्यनेन सह अव्यय–पदानां प्रयोगं कृत्वा वार्तालापं कारयतु।
				• छात्राः पाठात् प्रश्न निर्माणं कुर्वन्ति उत्तराणि च लिखन्ति।	• आकलनप्ष्ठस्य बालप्ष्ठस्य च पूर्णतया अभ्यासंकरणीयम्।
6.	अक्टुबर	**नीतिवचनानि**	नवमः पाठः	• छात्राः श्लोकानाम् छंदानुसारेण गायनं कुर्वन्ति।	• शिक्षकः परिशिष्टे प्रदत्तानां धातुरूपाणां माध्यमेन लकारानुपम् वाक्य रचनायाः अभ्यासः कक्षायां वाक्यनिर्माणं कारयतु।
				• लोकानाम् भावं स्वशब्देषु लिखन्ति।	• छात्राः नीतिश्लोकानाम् संग्रहम् कुर्वन्तु। 'वदतु संस्कृतम्' इत्यनेने परस्परं वार्तालापं करणीयः।
	अर्धवार्षिकम् आकलनम्				
7.	नवम्बर	**पं0 गोविन्दवल्लभ पन्तः**	आमोदिनी दशम पाठः	• छात्राः पं0 गोविन्द बल्लभ पंतस्य जीवन वृत्तम् स्वशब्देषु लिखन्ति।	• स्वतंत्रता संग्राम सेनानिनाम् जीवन परिचयस्य संकलन कारयतु शिक्षकः।
				• छात्राः प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्ति उत्तराणि लिखन्ति च।	• 'वदतु संस्कृतम्' इत्यनेन वार्तालापस्य अभ्यासः करणीयः। पिता, भ्राता, दाता, नेता इत्यादि आकारान्त शब्दानां शब्दरूपाणां अभ्यासः करणीय।
		प्रजातंत्र	एकादश पाठः	• छात्राः प्रजातंत्र विषये जानन्ति।	• धातुषु 'स्मः पदं योजित्वा कक्षायां वाक्य रचनां कारयतु शिक्षकः।
				• प्रजातंतीय व्यवस्था आधृत्य वाक्य रचनां कुर्वन्ति।	• कक्षायां निर्वाचन व्यवस्थायाः अभिनंय भवेत्।
8.	दिसम्बर	**धन्या एकत्वभावना**	द्वादश पाठः	• छात्राः विविध राज्यानाम् संस्कृते स्वरूपं जानन्ति।	• राष्ट्रियपर्वान् आधृत्य कक्षायां भाषण–निबन्ध–गीत प्रतियोगितानां विद्यालयेषु आयोजनं भवतु।
				• पाठस्य भावेन सह अभिनयं कुर्वन्ति छात्राः।	• आकलनपृष्ठस्य बालपृष्ठस्य च कक्षायां पर्याप्तं अभ्यासं भवतु।

		अन्योक्तयः	त्रयोदशः पाठः	• छात्राः श्लोकानां छन्दानुरूपं गायनं कुर्वन्ति।	• निर्णय पत्रकं आधृत्य श्लोक पाठादि प्रतियोगितानां आयोजनं भवतु कक्षायां।
				• 'अन्योक्तिनाम् भावं गृहीत्वा स्वशब्देषु लिखन्ति।	• 'वदतु संस्कृतम' इत्ययेन परस्पर वार्तालापस्य अभ्यास' करणीय।
		अतिलोभो न कर्तव्यः	चतुर्दश पाठः	• छात्राः पाठं पठित्वा स्वशब्देषु वृत्तम् लिखन्ति।	• कक्षायां अव्यय पदानां प्रत्ययुक्त शब्दानां वाक्येषु प्रयोगः करणीयः।
				• पाठात् प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्ति उत्तराणि च लिखन्ति।	• यण् संधि आधारित शब्दानां संधिविच्छेद अभ्यासः करणीयः।
9.	**जनवरी**	**राष्ट्रिसंचयः**	पंचदशः पाठः	• छात्राः संचयस्य महत्त्वम् जानन्ति।	• शिक्षकः राजकीय संचय योजनानां ज्ञानं कक्षायां कारयतु।
				• संचययोजनानां तेषु ज्ञानम् अस्ति।	• 'क्त्वा' 'तुमुन्' प्रत्ययाधारित अभ्यासः करणीयः।
10.	**फरवरी**	**सूर्यस्य शक्तिः**	आमोदिनी षोडशः पाठः	• छात्राः सूर्यस्य महत्त्वं प्रतिपादयन् वाक्य रचनां कुर्वन्ति।	• परिशिष्टे आगतानां पर्यायवाची शब्दानां अव्ययं पदानां च कक्षायां अभ्यासः भवतु।
				• पाठे आगतां पर्यायवाची शब्दानां लेखनं कथनं च कुर्वन्ति।	• पाठे आगतानां व्याकरण बिन्दूनां कक्षायां अभ्यासः भवतु।
		सुभाषितानि	सप्तदशः पाठः	• छात्राः सुभाषितानां छंदानुरूपं वाचनं कुर्वन्ति।	• छात्राः पाठेत्तर सुभाषितानां संग्रह कुर्वन्तु।
				• छात्राः सुभाषित वाक्यान् मातृभाषायां वदन्ति लिखन्ति च।	• शिक्षकः कक्षायां सुभाषितानां छंदानुरूप गायनं कारयतु।
					• बालपृष्ठस्य आकलनपृष्ठस्य च अभ्यासः कक्षायां कारयेत्।
					• परिशिष्टे लिखितस्य शब्दकोशस्य तथा शब्दरूपाणां अपि अभ्यासः शिक्षणे भवतु।
11.	**मार्च**	**पुनरावृत्ति कार्यःवार्षिकीपरीक्षाश्च।**			

Subject : Science

Class : VI

Sl. No.	Month	Name of the Lesson	Name of the book	Learning outcomes	Suggestive Activities
1	April	**Mission Koshish** **• Skill based assessment on the topics of the previous class.** **• After the assessment additional remedial teaching on the topics having minimum achievement level is to be done.**		• The children explain clearly the topics and subtopics of the previous class. • Brings all the children of the class to a common learning level.	• Questionnaire, oral and written tests. • Additional teaching • Home work
		• Concept of Science as a subject.		Explains the importance and application of science.	• To tell about the contribution of indian scientists
2	May	**Mission Koshish** **• Skill based assessment on the topics of the previous class.** **• After the assessment additional remedial teaching on the topics having minimum achievement level is to be done.**		• The children explain clearly the topics and subtopics of the previous class. • Brings all the children of the class to a common learning level	• Questionnaire, oral and written tests. • Additional teaching • Home work
		Lesson - 1 (Food : Where does it come from?)	**Science class - VI**	• Explains the various food items and their sources. • Differentiates on the basis of observable properties. i.e. Nutrients based on nutrition, food obtained from plants or animals etc.	• To instruct students to prepare table of the food dishes components and their sources. • To demonstrate the germination process of various types of seeds.
3	June	**For the summer vacation - Homework/ Project work based on the above**			

4	**July**	**Lesson - 2 (Components of Food)**	**Science class - VI**	• Explains the food items, nutrients and components of food. • Relates the phenomenon with causes. i.e., what does the nutrients do to our body, why do the deficiency diseases occure etc.	• To inform about the specific dishes of various areas/ states. • To demonstrate the test of starch, protein and fat, also to prepare a table related to it. • To discuss about the sources of vitamins and diseases occurring due to their deficiencies.
		Lesson - 3 (Fiber to Fabric)	**Science class - VI**	• Explains diversity in fiber, clothes and their history. • Applies learning of scientific concept in day to day life i.e. - ginning of cotton, spinning of cotton yarn etc.	• To prepare a table after discussion on natural and synthetic fibers. • To discuss on various methods of spinning and weaving.
5	**August**	**Lesson - 4 (Sorting materials into groups)**	**Science class - VI**	• Classifies materials and organisms based on their observable properties. i.e., soft or hard, small or big, transparent or opaque etc.	• To enlist the things made up of same material i.e.-things made up of wood - chair, table, doors windows, etc. • To explain the concept of soluble and insoluble by dissolving salt and sand in water. • To make groups of transparent, translucent and opaque objects collected from sourroundings.
		Lesson - 5 (Separation of Substances)	**Science class - VI**	• Explains the methods of separation. • Applies learning of scientific concepts in day to day life. i.e. - Churning of milk and curd to extract butter, to sort pebbles from the grains.	• To separate pebbles from grains. • To demonstrate the separation of salt from the salt solution.

		Lesson - 6 (Changes around us)	**Science class - VI**	Explains the changes in the things around us based on the observation i.e., the change in the colour of the leaves, to make roti after preparation of dough, growth of body. • Relates the phenomenon with scientific concepts i.e. to make cheese from milk, burning of a candle etc.	• To fold a paper into a boat and then again unfold or straighten it. • To understand whether a paper can be obtained after joining pieces of a torn paper. • Discuss the reversable and irreversable process based on the various changes around us and to make a table of such changes.
6	**September**	**Lesson - 7 (Getting to know plants)**	**Science class - VI**	• Differentiates the plants on the basis of their properties, structure and functions i.e. Herbs, shrubs and trees, Tap root and fiberous roots. • Make efforts to protect environment i.e., to lookafter the plants etc.	• Nature excursions for learning how to classify and enlist the plants into herbs, shrubs and trees. • To classify the plants around us on the basis of their types of roots and leaf venation. • To demonstrate the parts of flower.
		Lesson - 8 (Body Movements)	**Science class - VI**	• Explains the movement of body and role of joints in the movements of different parts of human body. • Conducts simple investigations to seek answers to quaries i.e., how do the organisms move etc.	• To give information of the movement of different parts (wrist, knee, head) of our body. • To give information about the different types of joints (ball socket joint, hinge joint) and their usage.
7	**October**	**Lesson - 9 (The Living Organism - Characteristics and Habitats)**	**Science class - VI**	• Explains the different types of habitats, relation between habitats and adaptation, inter and intra habitat relation.	• To classify various plants and animals on the basis of their habitats and adaptation. • To prepare a chart of viviparous and oviparous animals.
		Half Yearly Examination and analysis of Examinatin results			
8	**November**	**Lesson -10 (Motion and Measurement of distances)**	**Science class - VI**	• Measures physical quantities. • Expresses the measurement in traditional and SI Units (international standard system)	• To prepare a chart of units of measurement. • To discuss about various methods of measuring the length and breath of classroom, table, chair etc. and also to prepare a table based on it.

		Lesson -11 (Light, shadows and reflection)	**Science class - VI**	• Classifies the things according to their properties i.e. transparent, opegue and translusent etc. • Explain the process and phenomenon i.e. reflection by mirror, formation of shadows etc.	• To tell about the motion of light by looking through a straight and later through a bent pipe towards a burning candle. • Formation of different type of shadows on a screen.
9	**December**	**Lesson -12 (Electricity and Circuits)**	**Science class - VI**	• Explains the electric cells, electric circuits and appratus used in it. • Classifies the processes based on observable properties i.e., electric condnctors, and electric insulators, open and closed electric circuits etc.	• To explain the flow of current by making electric circuit with a switch. • To show the internal structure of a tourch.
		Lesson -13 (Fun with Magnets)	**Science class - VI**	• Explains the magnets and things having magnets. • Conducts simple investigation to seek answers to quaries i.e. A magnets hanged freely, settles in a particular direction. • Differentiates material on the basis of magnetic properties.	• To prepare table of magnatic and non magnatic substances. • To demonstrate the properties of a magnet.
10	**January**	**Lesson -14 (Water)**	**Science class - VI**	• Makes effort to protect environment i.e. water cycle, rain water harvesting, conservation of water etc. • Conducts simple investigations to seek answers to queries i.e. what will happen due to heavy rains?, what will happern if there is no rain for a long time?	• To demonstrate and explain the existance of water drops on the outer surface of a glass filled with ice. • To tell about water cycle with the help of a chart.
		Lesson -15 (Air Around us)	**Science class - VI**	• Explains the composition of air, atmosphere and the presence of air. • Conducts simple investigations to seek answers to queries i.e. How does oxygen become available, how organisms get oxygen in the soil etc. • Protects the environment i.e. to look after the trees normally.	• To demonstrate the presence of oxygen in the air. • To demonstrate the need of oxygen for combustion.

11	**February**	**Lesson -16 (Garbage in, Garbage out)**	**Science class - VI**	• Makes efforts to protect environment i.e. disposal of garbage and recycling etc.	• To discuss the different methods of disposal of our domestic garbage. • To tell the method of vermicomposting and benefit of its usage.
12	**March**	**Revision, practice work, annual examination, evaluation, preparation and distribution of results.**			

Subject : Science

Class : VII

Sl. No.	Month	Name of the Lesson	Name of the book	Learning outcomes	Suggestive Activities
1	April	**Mission Koshish** **• Skill based assessment of the topics of previous class.** **• After the assessment additional remedial teaching on the topics having minimum achivement level is to be done.**		• The children explain clearly the topics and subtopics of the previous class. • Brings all the children of the class to a common learning level	• Questionnaire, oral and written tests. • Additional teaching • Home work
		Lesson - 1 (Nutrition in Plants)	**Science Class - VII**	• Explains the methods of nutrition in plants, process of food synthesis and about the soil. • Conducts simple investigations to seek answers to queries. I.e.- how does nutrients abound in the soil?	• To prepare chart after discussion on modes of nutrition. • To show the fungi grown on a slice of bread in the class and to discuss about it among the children. • To take two pots of same type of plants, keep one pot in darkness for 72 hours and other in sun light and to demonstrate the test of iodine in the leaves of both plants.
2	May	**Mission Koshish** **• Skill based assessment of the topics of previous class.** **• After the assessment additional remedial teaching on the topics having minimum achivement level is to be done.**		• The children explain clearly the topics and subtopics of the previous class. • Brings all the children of the class to a common learning level	• Questionnaire, oral and written tests. • Additional teaching • Home work

		Lesson - 2 (Nutrition in Animals)	**Science Class - VII**	• Explains the mode of intake of food and prcoess of digestion in human and other animals • Draws labeled diagrams / flow chart. I.e., human digestive system, arrangement of teeth etc.	• To explain human digestive system with the help of a chart. • To demonstrate the effect of saliva on starch in class. • To explain the digestion in herbivorous and carnivorous animals.
		Lesson - 3 (Fiber to Fabric)	**Science Class - VII**	• Discusses on the sources and use of wool and silk. • Conducts simple investigation to seek answers to quaries. I.e. how are the "pashmina shawls" made? How do we get silk? • Draws labelled diagrams/flow chart. i.e. life cycle of silk worm.	• To prepare table of plants and animals that give fibers. • To explain the life cycle of silk worm and process of getting silk thread.
3	**June**	**For the summer vacation - Homework/ Project work based on the above**			
4	**July**	**Lesson - 4 (Heat)**	**Science Class - VII**	• Explains heat and its applications. • Relates phenomenon with causes. i.e. transfer of heat from one end to the other, why clinical thermometer is not used to measure high temprature etc. • Differentiates the substances on the basis of their observable properties i.e. Hot and cold, types of winter and summer clothes etc.	• To note down the temprature of a classroom for a month and then to discuss the causes of decreasing and rising temperature. • Explain the method of conduction of heat by heating water, wood and metal.
		Lesson - 5 (Acids, Bases and Salt)	**Science Class - VII**	• Classifies the acids, bases and salt on the basis of their properties. • Uses the natural indicator.	• To prepare table of taste (Sour/sweet/bitter/ any other) of substances of the surroundings. • Demonstration of the effect of soap solution, lime water on the turmeric paper. (natural indicator) • To explain the process of neutrailization with the help of available resources.

5	**August**	**Lesson - 6 (Physical and Chemical Changes)**	**Science Class - VII**	• Explains the physical and chemical changes and their causes. • Analyses the processes on the basis of observable properties. I.e. Rusting of iron only, streching of rubber band etc.	• To explain the rusting of substances by showing rusted materials. • To explain physical and chemical changes by melting of ice and burning of paper.
		Lesson - 7 (Weather, Climate and Adaptations of Animals to Climates)	**Science Class - VII**	• Explains the humidity, temperature, rain, wind speed adaptation to any place • Lives according to the weather.	• Collect the weather report published in the news paper of past two weeks and tabulate date-wise data of minimum and maximum temperatures, humidity / rain etc. • To inform about adaptation of animals and plants through nature excursions.
		Lesson - 8 (Wind Storms and Cyclones)	**Science Class - VII**	• Explains winds storm and cyclones with their diffrences. • Conducts simple investigations to seek answers to queries i.e. Does air exerts pressure, does air expands on heating. • Relates the phenomenon with causes i.e. how thunder storm turn into cyclone? • Protects the environment i.e., by plantation. Disposal of garbage etc.	• To explain the expansion of air on heating. • To explain the devastation caused by natural phenomenon i.e. Thunderstorm, cyclones etc and their causes.
6	**September**	**Lesson - 9 (Soil)**	**Science Class - VII**	• Explains soil, types of soil and properties of soil. • Makes effort to protect the environment.i.e. to grow crop/ plants according to the types of soils. • Applies learning of scientific concept in day to day life i.e., Making of Clay pots/toys/idols etc.	• To tell about different types of soils collected from different places. • To demonstrate the water holding capacity of different types of soils. • To explain different layers of soil with the help of charts.

		Lesson - 10 (Respiration in Organisms)	**Science Class - VII**	• Explains the process of respiration. • Conducts simple investigation to seek answers to quaries i.e., what do we exhale? Do the plants also respirate? • Construct models using material from surroundings i.e., model to show mechanism of breathing.	• To explain inhaling and exhaling with activity. • To explain breathing through a model as shown in the diagram given in the text book. • To explain modes of respiration in different organisms.
7	**October**	**Lesson - 11 (Transportation in Animals and Plants)**	**Science Class - VII**	• Explains the circulatory and excreatory systems in animals and plants. • Constructs models using material from surrounding i.e. making model of stethoscope etc. • Draws labled diagram/flow chart of the processes i.e. diagram of the human heart, human excretory system etc. • Conducts simple investigation to seek answers to queries i.e., are the materials transported in plants?	• To explain the internal structure and functions of heart. • To make children listen to the heartbeats with the help of model stethescope.
		Half Yearly Examination and analysis of results			
8	**November**	**Lesson - 12 (Reproduction in Plants)**	**Science Class - VII**	• Explains the mode of reporoduction and the process of formation of fruits and seeds in plants. • Conducts simple investigations to seek answers to queries i.e., what are the changes that occure in the ovary after fertilization, how does the despersal of seeds occure.	• To explain the process of vegetative propagation through sprouted potato. • To explain various modes of seed dispersal.
		Lesson - 13 (Motion and Time)	**Science Class - VII**	• Explains the speed and time, measurement and units of speed and time. • Measures and calculates the periodic time of simple pendulum. • Plots and enterprets graphs i.e., distance-time graph.	• To tell the measurement of time with the help of clock. • To explain periodic motion with the help of simple pendulum. • To explain the unit of speed.

9	**December**	**Lesson - 14 (Electric Current and its Effects)**	**Science Class - VII**	• Explains the electric current and its magnetic and thermal effects. • Applies learning of scientific concetps in day to day life i.e., to assemble electric fuse in electric circuit, to change a tubelight. • Draws labled diagram/flow chart i.e., model of electric bell, diagram of electric circuit etc.	• To explain electric circuits with the help of electric cell, wire, bulb, switch etc. • To explain the sysmbols of the elements of an electric circuit. • To practically explain how to assemble electric fuse.
		Lesson - 15 (Light)	**Science Class - VII**	• Explains the light, motion of light, image formation by mirrors and lenses and colours of sunlight. • Diffrentiates the materials on the basis of their properties, structure and functions i.e., convex and concave mirror, convex and concave lenses, real and vertual images etc. • Conducts simple investigation to seek answers to queries i.e., why the word AMBULANCE is written as its mirror image on the vehicles.	• To explain the relfection by forming the image through plain mirror. • To identify convex and concave lenses. • To show the rainbow in the sky during the rainy season.
10	**January**	**Lesson - 16 (Water : A Precious Resource)**	**Science Class - VII**	• Explains water, water source, ground water and water management. • Conducts simple investigations to seek answers to queries i.e., where does the ground water come from. What are the effects of deficiency of water on plants. Why do we have scanty rainfall some time. • Makes effort to protect the environment i.e. rain water harvesting, habits of conservation of water.	• To discuss about water sources. • To explain the methods of rains water harvesting and its importance. • To discuss about the habits of conservation of water.

		Lesson - 17 (Forest : Our Lifeline)	**Science Class - VII**	• Explains the concept of forests, habit and habitat of wild animals, the usage of different types of plants and trees and their types, interpersonal relationship of soil and decomposers. • Makes efforts to protect the environment i.e., plantation, prevention of soil erosion.	• To explain the process of formation of humus in forests. • To prepare a list of plants and animals found in forest/gardens of the vicinity. • Make a list of various things, obtained from the forests.
11	**February**	**Lesson - 18 (Waste Water Story)**	**Science Class - VII**	• Explains water, water purification and sanitation • Applies learning of scientific concepts in day to day life i.e., sewage treatment, disposal of garbage etc.	• To make a list of colour and odour of sewage and organisms found in it after showing the sewage water flow in an open gutter near the school or a road. • To discuss about different methods of water purification.
12	**March**	**Revision, practice work, annual examination, evaluation, preparation and distribution of results.**			

विषय विशेषज्ञ

क्र0सं0	नाम	विषय	पद नाम
1	डॉ0 शशि शेखर मिश्र	संस्कृत	प्रवक्ता
2	डॉ. सुरेश चन्द्र पोखरियाल	संस्कृत	प्रवक्ता
3	श्रीमती डॉली कौशिक	संस्कृत	स0अ0
4	श्रीमती अरुणिमा शर्मा	संस्कृत	स0अ0
5	श्रीमती गायत्री	संस्कृत	स0अ0
6	डॉ0 विवेक चन्द्र गुप्ता	विज्ञान	प्रवक्ता
7	श्री विजय भैरव	विज्ञान	प्रवक्ता
8	श्री प्रदीप बहुगुणा	विज्ञान	प्रवक्ता

राज्य शैक्षिक अनुसंधान एवं प्रशिक्षण परिषद, उत्तराखण्ड

तपोवन मार्ग, नालापानी, देहरादून, पिन–248008

दूरभाषः 0135–2789655, 2789710, फैक्सः 0135–2789656

email: scertuk@gmail.com,scert_ua@rediffmail.com

Website: scert.uk.gov.in